

УДК 378:372.853

<https://doi.org/10.32820/2074-8922-2018-60-4-10>

ФОРМУВАННЯ ПРОДУКТИВНО-ТВОРЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ В УМОВАХ ІНТЕГРОВАНОГО КРЕАТИВНО-РОЗВИВАЛЬНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

©Масич В. В.

Українська інженерно-педагогічна академія

Інформація про автора:

Масич Віталій Васильович: ORCID: 0000-0002-8943-7756; antineutrino9@gmail.com, доктор педагогічних наук, доцент кафедри фізики, електротехніки та електроенергетики, Українська інженерно-педагогічна академія; вул. Університетська, 16, м. Харків, 61003, Україна.

Стаття присвячена проблемі формування продуктивно-творчої компетентності майбутніх інженерів-педагогів в умовах інтегрованого креативно-розвивального освітнього простору. Освітній простір визначається як система, що включає простір розвитку, виховання і навчання; динамічна єдність суб'єктів освітнього процесу та їхніх відносин. Зазначається, що освітній простір, поєднуючи соціальне, виховне і виховуюче, а також зовнішнє і внутрішнє середовище кожного суб'єкта освітнього процесу, характеризується насиченням навчально-виховного процесу духом пізнання, співробітництва і співтворчості. В атмосфері ділового співробітництва у студентів приводяться в рух механізми інтелектуального розвитку – потребово-мотиваційна установка і творча активність особистості, яка пізнає. У статті вказується на те, що для створення інтегрованого креативно-розвивального освітнього простору в окремому навчальному закладі певної освітньої системи потрібно перетворення чинників творчо-розвивального освітнього середовища соціально-психологічної спрямованості в духовно насичену атмосферу довіри і творчості за допомогою реалізації інноваційних ідей педагогіки співробітництва.

Ключові слова: продуктивно-творча компетентність, креативно-розвивальний освітній простір, формування, співробітництво, співтворчість.

Масич В. В. «Формирование продуктивно-творческой компетентности будущих инженеров-педагогов в условиях интегрированного креативно-развивающего образовательного пространства».

Статья посвящена проблеме формирования продуктивно-творческой компетентности будущих инженеров-педагогов в условиях интегрированного креативно-развивающего образовательного пространства. Образовательное пространство определяется как система, включающая пространство развития, воспитания и обучения; динамическое единство субъектов образовательного процесса и их отношений. Отмечается, что образовательное пространство, сочетая социальное, воспитательное и воспитывающее, а также внешнюю и внутреннюю среду каждого субъекта образовательного процесса, характеризуется насыщением учебно-воспитательного процесса духом познания, сотрудничества и сотворчества. В атмосфере делового сотрудничества студентов приводятся в движение механизмы интеллектуального развития – потребностно-мотивационная установка и творческая активность личности. В статье указывается на то, что для создания интегрированного креативно-развивающего образовательного пространства в отдельном учебном заведении определенной образовательной системы требуется преобразование факторов творчески развивающей образовательной среды социально-психологической направленности в духовно насыщенную атмосферу доверия и творчества посредством реализации инновационных идей педагогики сотрудничества.

Ключевые слова: продуктивно-творческая компетентность, креативно-развивающее образовательное пространство, формирование, сотрудничество, сотворчество.

V. Masych "Formation of productive and creative competence of future engineers-teachers under the conditions of an integrated creative-developmental educational space".

The article is devoted to the problem of the formation of productive and creative competence of future engineers-teachers under the conditions of an integrated creative-developmental educational space. Educational space is defined as a system that includes the areas of development, upbringing and training; dynamic unity of subjects of the educational process and their relations. It is emphasized that the educational space, which combines social, upbringing and educational components, as well as the external

and internal environment of each subject of the educational process, is characterized by saturation of the educational process with the spirit of knowledge, cooperation and co-creation. The atmosphere of students' cooperation activates the mechanisms of intellectual development – the need-motivational setting and the creative activity of the learner. The article points out that in order to create an integrated creative-developmental educational space in a separate educational institution of a certain educational system, it is necessary to transform the factors of the creative-developmental educational environment of the socio-psychological orientation into a spiritually rich atmosphere of trust and creativity through the implementation of innovative ideas of pedagogy of cooperation.

Keywords: productive and creative competence, creative-developmental educational space, formation, cooperation, co-creation.

Постановка проблеми. Обраний курс розвитку системи освіти нашої країни, вихід вітчизняної науки й техніки на світовий рівень, інтеграція у світовий освітній простір вимагає змін на шляху досягнення високого рівня професійної підготовки майбутніх фахівців. У першу чергу, зміни у професійній освіті стосуються підготовки фахівців інженерно-педагогічних спеціальностей, оскільки того вимагають економічні потреби суспільства. У зв'язку з цим актуалізується проблема формування продуктивно-творчої компетентності майбутніх інженерів-педагогів. Сформована продуктивно-творча компетентність дозволить майбутньому інженеру-педагогу створювати вироби підвищеної конкурентоспроможності, надасть можливість легко адаптуватися у швидко еволюціонуючому середовищі, переборювати сформовані стереотипи, забезпечить швидкість виконання професійної діяльності не лише за наявності повної інформації, а й в умовах її дефіциту.

Проведений аналіз науково-педагогічної літератури та власний професійний досвід дає можливість стверджувати, що ефективність формування продуктивно-творчої компетентності майбутніх інженерів-педагогів можна реалізувати лише за умови створення інтегрованого креативно-розвивального освітнього простору, що передбачає динамічну суб'єкт-суб'єктну взаємодію викладача і студентів, поєднання інноваційних і традиційних форм, засобів і методів навчання.

Мета статті – обґрунтування ефективності формування продуктивно-творчої компетентності майбутніх інженерів-педагогів в умовах інтегрованого креативно-розвивального освітнього простору.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми формування професійної компетентності і професійної культури у процесі підготовки майбутніх фахівців шляхом створення креативно-розвивального простору або

середовища, присвячені науковій дослідження О. Антонової, С. Дімітрової-Бурлаєнко, О. Кондрашової, О. Мілініс, О. Тутолміна, Т. Яковишиної та інших.

Основна частина. Останнім часом у педагогічній науці для позначення зовнішніх чинників соціалізації і професіоналізації досить часто застосовують просторово-часові категорії, як-то: «єдиний світовий (європейський) освітній простір», «інформаційний простір», «віртуальний простір» тощо.

У філософському аспекті простір визначається як форма існування матерії. Простір (як і час) є невіддільним від матерії. Відповідно до вчення діалектичного матеріалізму, простір існує реально поза і незалежно від нашої свідомості, що наші уявлення про простір є відображенням об'єктивного простору. З позицій ідеалістичної філософії простір розглядається як продукт свідомості, як форма суб'єктивного сприйняття зовнішнього світу [1, с. 29].

Соціально-історична дійсність буття людей включає явища освіти, виховання, розвитку і саморозвитку, які можна визначити як педагогічну дійсність. Розуміння педагогічної дійсності як інтегрального складника сучасної життєдіяльності людини, тобто складно організованого, упорядкованого цілого, що складається з діяльності, розвитку і саморозвитку як окремих індивідів, так і соціальних спільнот, є цілком обґрунтованим і узгоджується із загальнонауковим підходом до вивчення педагогічних явищ і процесів [2].

Освітній простір розглядаємо як систему, що включає простір розвитку, виховання і навчання, у центрі якого – особистість, тобто освітній простір є динамічною єдністю суб'єктів освітнього процесу та їхніх відносин.

Відповідно до методології й теорії педагогічних систем, освітній простір є частиною, формою існування,

СТРАТЕГІЯ МЕТОДОЛОГІЯ

функціонування педагогічної дійсності, що є прогнозованою, впорядкованою, організованою і визнаною суб'єктами педагогічного процесу як сприятлива сукупність умов для їхнього особистісного саморозвитку. Професійну підготовку можна здійснювати «через середовище», «з урахуванням впливу середовища», однак при цьому середовище розуміється як сукупність чинників і обставин, що стихійно впливають на людину. Тому на відміну від середовища (а це все-таки даність у сукупності природних, економічних, політичних, демографічних, національних і культурних чинників) освітній простір необхідно створювати, вивчати, розвивати, прогнозувати, вміло організовувати, коригувати, а також здійснювати педагогічний менеджмент (управління) і моніторинг процесу, результатів і перспектив процесу професійної підготовки.

На нашу думку, розбіжною особливістю просторово-часового чинника від середовищного є суб'єктивний дотик, співпричетність до об'єктивно існуючого творчого початку Природи, Духу, Людства. Творіння Людини – це вся та культурна спадщина, що створювалася впродовж багатьох століть і епох в певних умовах, тобто таких збігах обставин, які забезпечували зліт «духовних станів і духовних здібностей людини» (В. Шадриков), чим і зумовлювали її творчість.

Поняття «освітній простір» передбачає глибокий людський аспект, що дозволяє уточнити якісні моменти зв'язку особистості того, хто навчається, з освітніми інститутами, механізми його інтеріоризації та екстеріоризації, розвитку і самореалізації в навчально-виховному процесі. Елементами освітнього процесу є громадянське суспільство, держава, регіони, педагогічні колективи шкіл, учні. Межі освітнього простору окреслюють поле взаємодії особистості того, хто навчається, – від навчання в сім'ї, навчання в школі, ранній професіоналізації в установах додаткової освіти до самоосвіти, професійної спеціалізації і творчого саморозвитку.

До найважливіших функцій освітнього простору дослідники відносять задоволення потреб того, хто навчається, в освіті, вихованні та самореалізації [3, с. 197]. При цьому самореалізація, як правило, супроводжується креативністю особистості, для характеристики якої М. Холодна ввела поняття – «суб'єктивний ментальний простір»

(відображення як форми організації індивідуального досвіду індивіда), що складається з когнітивних структур і бази знань суб'єкта, і може варіюватися залежно від його індивідуальних відмінностей. Даний простір є своєрідним «полем» інтелекту, яке визначає інтелектуальні можливості суб'єкта і креативність як форму їх прояву [4, с. 76].

Також слід зазначити, що зростання інтелектуальної обдарованості особистості залежності не стільки від даного «середовища проживання», скільки від прогнозованої, впорядкованої, організованої сукупності сприятливих умов, що створюють атмосферу співробітництва і творчості. У дослідженнях учених (О. Мілініс, О. Тутолмін) знаходимо описання даної педагогічної дійсності, що визначається як «творчий розвивальний освітній простір» (ТРОП), або «ТРОПосфера», що означає інтегративне взаємодіюче єднання одухотвореною захопленістю пошуком незвіданого, інтелектуальної парадоксальності, передчуття відкриття нового тощо. На відміну від «ноосфери» В. Вернадського, тобто сфери Розуму, або Вселенського Розуму, ТРОПосфера – це той приземлений шар інноваційної ноосферної освіти, який забезпечує сприятливі умови для співпраці, різнобічної самореалізації та творчого саморозвитку суб'єктів педагогічного процесу. Але саме вона пронизана духом творчості, відваги відкриття всіх учасників інноваційного освітнього процесу [5].

Троп у перекладі з давньогрецької – це слово або мовленнєвий зворот в алегоричному сенсі [6, с. 271]. У контексті креативної педагогіки аббревіатурний термін ТРОП може трактуватися не лише за першими літерами трьох основних характеристик проектного простору, а також у найменуванні ТРОП підкреслюється пріоритет мудрості парадоксального, алегоричного висловлення. Глибинний сенс подібних висновків вимагає наполегливого проникнення в суть явищ, тобто творчих пошуків людини, яка володіє оновленою якістю цілісного мислення.

Освітній простір, поєднуючи соціальне, виховне і виховуюче, а також зовнішнє і внутрішнє середовище кожного суб'єкта освітнього процесу, передусім характеризується насиченням навчально-виховного процесу духом пізнання, співробітництва і співтворчості. Іншими словами, освітній простір – це гуманно-насичена оболонка різноманітних освітніх

СТРАТЕГІЯ МЕТОДОЛОГІЯ

систем. Лише під такою оболонкою виникає атмосфера вільного пошуку знань і способів діяльності. В атмосфері ділового співробітництва у студентів приводяться в рух механізми інтелектуального розвитку – потребово-мотиваційна установка і творча активність особистості, яка пізнає.

Сучасна педагогічна наука розглядає освітній простір як значущий чинник, що забезпечує суспільний прогрес і самореалізацію особистості. Але для вирішення стратегічного завдання творчого розвитку і саморозвитку необхідно створювати відповідний творчо-розвивальний освітній простір.

Однак для створення інтегрованого креативно-розвивального освітнього простору в окремому навчальному закладі певної освітньої системи потрібно перетворення чинників ТРОП середовища соціально-психологічної спрямованості в духовно насичену атмосферу довіри і творчості за допомогою реалізації інноваційних ідей педагогіки співробітництва. При цьому ТРОП насичує суб'єктів освітнього процесу енергетикою інтелектуальної активності та ініціативи (тобто надситуативної активності), що обумовлюють інтенсивне розширення загального світогляду, творчий стиль мислення і креативну поведінку.

ТРОП слід розглядати як атмосферу співробітництва, що створюється в педагогічно організованій системі, яка орієнтує особистість того, хто навчається, на творчий саморозвиток.

Освітній простір системи професійно-педагогічної освіти, що має певну матеріально-технічну інфраструктуру, містить соціокультурний підпростір, який забезпечує гуманістичну спрямованість і суб'єктно-орієнтований підхід до формування продуктивно-творчої компетентності майбутнього інженера-педагога. У свою чергу, ТРОПосфера як підпростір соціокультурної сфери забезпечує можливість самовизначення і вибору «індивідуального освітнього маршруту» з опорою на типологічну схильність до різних видів творчості в професійно-педагогічній діяльності.

Основними чинниками, що впливають на продуктивну інтеграцію ТРОП у процес професійно-педагогічної освіти, визначаємо такі: підвищення значущості педагогічної науки, інноваційної освіти, духовно-моральних цінностей, орієнтованих на розвиток творчої особистості; розширення

креативного складника професійно-педагогічної освіти з необхідністю визначення принципів і методів еврилогічної діяльності; істотне перетворення системи взаємодії суб'єктів педагогічного процесу від викладання до співробітництва у процесі навчально-творчої діяльності, з підвищенням ролі самостійності того, хто навчається, і переходу від навчально-дослідної до науково-дослідної діяльності.

Одним із провідних напрямів оновленої системи професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів може стати вміле використання потенційних можливостей ТРОПосфери через створення в освітньо-виховному процесі атмосфери співробітництва, стимулювання потребово-мотиваційної сфери студентів, у результаті чого виникає настрій, інтеграція духовних станів, що переростають у діяльність із реалізації таких якостей, як творча активність, розумова продуктивність, діяльнісна ефективність.

Потребово-мотиваційна сфера, що інтегрує внутрішньоособистісні механізми психологічного простору студента, спонукає його до творчої діяльності та креативної поведінки. Серед розмаїття стимулів активізації професійного розвитку особистості у сфері освіти виділяють психологічний вплив соціокультурного гуманізованого простору, потребу в знанні креативної педагогіки і психології, зразок творчої педагогічної діяльності та особистісної самореалізації, сприятливе навколишнє середовище.

Створення інтегрованого креативно-розвивального освітнього простору спирається на позитивний досвід творчої діяльності педагогів-дослідників, що ґрунтується на «педагогіці співробітництва» (С. Соловейчик). Суть ефективності педагогічної технології співробітництва полягає у створенні атмосфери партнерства, співтворчості суб'єктів педагогічного процесу. При цьому зовнішній чинник – освітній простір – стає не менш значущим, ніж інноваційні освітні технології, умовою різнобічного, вільного і творчого розвитку того, хто навчається. Внутрішній психологічний простір особистості інтегрується в освітній простір, насичений атмосферою всебічної захопленості пізнанням, що забезпечує таким чином розвиток цілісного «ноосферного» (В. Вернадський) мислення і творчої поведінки в різних видах діяльності.

СТРАТЕГІЯ МЕТОДОЛОГІЯ

Сполучення особистісних просторів суб'єктів педагогічного процесу, при всій складності їх функціонування, робить освітній простір цілісним і забезпечує можливість виходу освітнього процесу за межі окремих навчальних дисциплін. При цьому змістове, понятійне, методичне розширення відбувається не формально на рівні методів і прийомів, а сприйнято і особистісно засвоєно учасниками освітнього процесу, що знаходяться у сфері даного освітнього простору.

Перетворенню чинників середовища (виховного, освітнього, розвивального, інформаційного, діяльнісного середовища вишу) в єдиний креативно-розвивальний простір сприяє впорядкування курсів навчання, професійного розвитку та творчого саморозвитку відповідними ступенями інженерно-педагогічної професіоналізації: пропедевтичної, систематичної, науково-дослідної (за аналогією з ідеями наукового підходу С. Гессена).

Основний психологічний механізм перетворення чинників середовища, внутрішніх «персональних і інтерперсональних підпросторів» (О. Бодальов), що мають властивості взаємопроникнення і взаємоперетворення, полягає: а) у засвоєнні студентами накопиченого наукового та емпіричного педагогічного досвіду; б) у перетворенні, збагаченні й розвитку власного і існуючого педагогічного досвіду [7].

Стратегії інтеріоризації, екстеріоризації, проблематизації і рефлексії реалізуються шляхом переосмислення майбутнім інженером-педагогом зразків творчої діяльності викладачів, культури навчально-творчої праці окремих студентів. Власні педагогічні евристичні студента, що були апробовані в процесі професійного навчання, виходять за межі суто навчальної професіоналізації і знаходять застосування в науково-дослідній діяльності, на виробничій і педагогічній практиках, у позанавчальній суспільно значущій діяльності.

Побудова креативно-розвивального освітнього простору здійснюється професорсько-викладацьким складом і полягає у вирішенні таких завдань: створення творчої атмосфери, настрою для реалізації навчально-творчої діяльності тих, хто навчається, з метою розширення можливостей для творчого зростання і самовдосконалення в професійній життєдіяльності; проектування і конструювання системи різноманітних

творчих видів діяльності, що дозволить студентам діяльно входити в світ творчої праці інженера-педагога, «проживати» зразків педагогічної творчості, що забезпечить розвиток здатності до продуктивно-творчої самореалізації, розуміння власного творчого потенціалу; використання ресурсів і можливостей спеціалізації і курсів за вибором студента; використання інформаційних і медіаресурсів тощо.

З огляду на положення про те, що творча діяльність спирається в своєму розвитку на творче мислення людини, отже, розвиток індивідуальної творчої діяльності і розвиток творчого мислення має йти паралельно. Тому на етапі конструювання змісту навчання, формування вмінь і навичок пріоритетним напрямом є формування когнітивної і діяльнісної складових продуктивно-творчої компетентності майбутнього інженера-педагога.

На цьому етапі вирішувалися такі завдання:

1. Розширення уявлень студентів про продуктивну творчу діяльність, форми і способи прояву інженерно-педагогічної творчості, ефективні засоби, методи і технології здійснення продуктивної творчої інженерно-педагогічної діяльності.

2. Активізація роботи з оволодіння студентами технологіями творчого саморозвитку.

3. Актуалізація потреби студентів в самореалізації, допомога студентам у самовдосконаленні.

4. Включення студентів в активну навчально-творчу діяльність, де можна проявити себе творчо, формувати продуктивно-творчі вміння та професійно значущі творчі якості студентів.

5. Підвищення інтелектуального рівня студентів і розвиток їхнього творчого мислення.

6. Розвиток умінь самостійної роботи, дослідницькі вміння.

Оволодіння продуктивно-творчими знаннями і вміннями відбувається у процесі вивчення студентами фундаментальних («Вища математика», «Фізика», «Філософія» тощо) і професійно-орієнтованих дисциплін («Інформатика та комп'ютерні технології», «Інженерна та комп'ютерна графіка», «Електричні методи та засоби вимірювання», «Теоретичні основи електротехніки», «Основи енерго- та ресурсозбереження», «Техніко-економічні основи роботи енергооб'єктів», «Проектування елементів

СТРАТЕГІЯ МЕТОДОЛОГІЯ

електросистем», «Захист та автоматизація енергосистем», «Графіка та візуалізація», «Програмна інженерія», «Програмне забезпечення систем управління та навчання», «Психологія», «Вікова і педагогічна психологія», «Психологія праці», «Методологічні засади професійної освіти», «Дидактичні основи професійної освіти», «Методика професійного навчання: дидактичне проектування», «Методика професійного навчання: основні технології навчання», «Основи інженерно-педагогічної творчості», «Креативні технології навчання» тощо) і спецкурсу «Формування продуктивно-творчої компетентності майбутнього інженера-педагога».

Провідними чинниками творчого саморозвитку і самовдосконалення майбутнього інженера-педагога в умовах вищого навчального закладу виступають: зміст освіти; методика навчання, що спонукає до творчого саморозвитку; дидактична і міжособистісна взаємодія суб'єктів педагогічного процесу.

Цільовими установками розвитку і саморозвитку студента, разом із накопиченням знань, умінь і навичок, виступає орієнтація на творчу інженерно-педагогічну діяльність, дослідницька робота, реалізація творчого потенціалу, розвиток готовності до продуктивної творчої професійно-педагогічної діяльності.

Інноваційна педагогічна освіта у вищому інженерно-педагогічному навчальному закладі принципово змінювала академічний стиль навчання і в змістовному, і в методичному аспектах. Так, весь арсенал методичного забезпечення та технології навчання були спрямовані на збагачення професіоналізму особистості студента, що творчо саморозвивається.

Основним напрямом формування інтегрованого креативно-розвивального освітнього простору повинна стати психолого-педагогічна підтримка творчого саморозвитку майбутнього інженера-педагога, для чого необхідно створити гуманістичну атмосферу «співпраці і творчої співпраці» (Л. Мітіна) в опорі на особистісно-орієнтований та компетентнісний підходи.

Створення інтегрованого креативно-розвивального освітнього простору

неможливе без відповідного оновлення змісту освітньої програми, науково-методичного супроводу розвитку продуктивно-творчої компетентності майбутнього інженера-педагога у процесі професійної підготовки, а також якісної перебудови з орієнтацією на інноваційне навчання всіх учасників творчої професіоналізації: керівників освітніх установ системи професійно-педагогічної освіти, педагогічних колективів (секцій, предметно-циклових комісій, кафедр), окремих педагогів і студентів.

Створення інтегрованого креативно-розвивального освітнього простору через освоєння мови і методів, специфічних функцій креативної педагогіки і психології творчості реалізується шляхом створення умов для інтеграції досліджуваних студентами наукових дисциплін загальнокультурного базового, фахового і психолого-педагогічного циклів професійно-педагогічної освіти. Понятійний апарат креативної педагогіки і психології, методологія, методи і специфічний функціонал інноваційної педагогічної освіти стають дієвим механізмом побудови інтегрованого креативно-розвивального освітнього простору. У результаті науково обґрунтованої організації роботи з професійної підготовки інженерно-педагогічних кадрів у сфері освіти формується і розвивається «креативне поле» (Д. Богоявленська), або ТРОП, що створює умови для прояву і розвитку творчого потенціалу майбутніх фахівців і формуванню продуктивно-творчої компетентності.

Висновок. Отже, освітній простір, поєднуючи соціальне, виховне і виховуюче, а також зовнішнє і внутрішнє середовище кожного суб'єкта освітнього процесу, передусім характеризується насиченням навчально-виховного процесу духом пізнання, співробітництва і співтворчості. Для створення інтегрованого креативно-розвивального освітнього простору в окремому навчальному закладі певної освітньої системи потрібно перетворення чинників ТРОП середовища соціально-психологічної спрямованості в духовно насичену атмосферу довіри і творчості за допомогою реалізації інноваційних ідей педагогіки співробітництва.

СТРАТЕГІЯ МЕТОДОЛОГІЯ

Список використаних джерел

1. Эйнштейн А. Физика и реальность : собр. науч. тр./ А. Эйнштейн. – М., 1985. – Т. 4.
2. Сокольников Ю. П. О тенденциях, перспективах и стратегии развития педагогической науки на современном этапе / Ю. П. Сокольников // Воспитание школьников. – 2001. – № 10. – С. 2-9.
3. Каган М. С. Философия культуры : учебное пособие / М. С. Каган. – СПб., 1996. – 415 с.
4. Холодная М. А. Психология интеллекта: парадоксы исследования / Холодная М. А. – Томск : Изд-во Томск. ун-та ; М. : Барс, 1997. – 392 с.
5. Толковый словарь русского языка : в 4 т. / сост. В. В. Виноградов, Г. О. Винокур; под ред. Д. Н. Ушакова. – М. : Русские словари, 1994. – Т. 4. – 194 с.
6. Кефин Ф. Словарь наиболее распространенных иностранных и редко встречающихся русских слов : более 8 тыс. слов / Ф. Кефин. – Ижевск : Тодон, 1997. – 358 с.
7. Бодалев А. А. Психология общения : избранные психологические труды / А. А. Бодалев. – М. : МПСИ ; Воронеж : МОДЭК, 2002. – 256 с.

References

1. Jejsnshtejn, A 1985, *Fizika i realnost*, [Physics and reality] vol. 4, Moskva.
2. Sokolnikov, JuP 2001, 'O tendencijah, perspektivah i strategii razvitija pedagogicheskoj nauki na sovremennom jetape` [About trends, prospects and development strategies of pedagogical science at the nowadays stage], *Vospitanie shkolnikov*, no. 10, pp. 2-9.
3. Kagan, MS 1996, *Filosofija kultury*, [Culture philosophy] Sankt-Peterburg.
4. Holodnaja, MA 1997, *Psihologija intelekta: paradoksy issledovanija*, [Psychology of Intellect: Paradoxes of Research] Izdatelstvo Tomskogo universiteta, Tomsk, Bars, Moskva.
5. Vinogradov, VV & Vinokur, GO (comps.) 1994, *Tolkovyy slovar russkogo jazyka*, [Explanatory dictionary of the Russian language] vol. 4, Russkie slovari, Moskva.
6. Kefin, F 1997, *Slovar naibolee rasprostranennyh inostrannyh i redko vstrechajushhihsja russkih slov : bolee 8 tys. slov*, [Dictionary of the most common foreign and rare Russian words: more than 8 thousand words] Tondon, Izhevsk.
7. Bodalev, AA 2002, *Psihologija obshhenija : izbrannye psihologicheskie trudy*, [Psychology of communication: selected psychological works], Moskovskij psihologo-socialnyj institu, Moskva, MODJeK, Voronezh.

Стаття надійшла до редакції 30.08.2018